

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО УМОВ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ

THE PECULIARITIES OF THE ADAPTATION CHILDREN OF YOUNG SCHOOL AGE TO THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL SPACE

У статті висвітлюються особливості перебігу процесу адаптації, аналізуються причини її проблем. Також звертається увага на етапи та рівні адаптації школярів до нових умов освітнього простору. Визначаються вікові характеристики дітей молодшого шкільного віку, особливості та концептуальні моделі навчання та провідні педагогічні засоби, які сприяють адаптації учнів початкової школи. Забезпечення ефективної адаптації дитини до нового освітнього простору наразі є головним завданням закладів дошкільної освіти. Одним із фундаментальних напрямів роботи дошкільного закладу є психологічний супровід готовності дітей до шкільного навчання. Процес адаптації у дітей проходить у декілька етапів, кожен з яких має свої особливості і характеризується різним ступенем напруженості функціональних та психічних систем організму. Деадаптованість учнів призводить до неадекватної, погано контрольованої поведінки, конфліктних стосунків, переключень в особистісному розвитку, проблем у навчальній діяльності.

У статті розглядаються і характеризуються чинники, що зумовлюють високий рівень адаптації дітей. Розкривається питання розвитку низки важливих навчальних якостей та умов, що сприяють успішному пристосуванню молодших школярів до нового навчального середовища. Ефективність процесу шкільної адаптації суттєво впливає на успішність навчальної діяльності, збереження фізичного та психічного здоров'я дитини. Процес адаптації дитини до нового навчального середовища передусім залежить від її здатності успішно розкритись у нових для неї умовах. Запорукою сприятливого завершення періоду адаптації дитини до школи, успішного навчання і гарної поведінки в майбутньому є індивідуальний підхід до дитини під час такого вирішального періоду. Саме зусилля вчителів і батьків здатні зменшити ризик виникнення у дитини складнощів у навчанні.

У статті перераховуються та аналізуються критерії та ознаки успішності процесу адаптації молодших школярів. Розкриваються питання роботи педагога стосовно створення позитивного досвіду подолання труднощів адаптації дітей шести-семи років з перших днів шкільного життя.

Ключові слова: проблема адаптації школярів, молодші школярі, дошкільнята, навчаль-

ний процес, освітнє середовище, підготовка до школи.

The article highlights the features of the process of adaptation, analyzes the causes of its problems. It also draws attention to the stages and levels of adaptation of students to the new conditions of the educational space. Determined age characteristics of young school children, features and conceptual models of teaching and leading pedagogical tools that facilitate the adaptation of elementary school students. Ensuring effective adaptation of the child to the new educational space is currently the most important task of the institution of preschool education. One of the basic directions of a preschool institution work is psychological support of children's readiness for school education. The process of adaptation in children goes through several stages, each of which has its own characteristics and is characterized by varying degrees of tension of the functional and mental systems of the body. Disadaptation of students leads to inadequate, poorly controlled behavior, conflicts, distortions in personal development, problems in learning activities. The factors that determine the high level of adaptation of children are considered and characterized. The issue of development of a number of important educational qualities and conditions contributing to the successful adaptation of younger students to the new learning environment is discussed. The effectiveness of the school adaptation process largely determines the success of the educational activity, the preservation of the physical and mental health of the child. The process of adapting a child to a new learning environment depends, first of all, on their ability to successfully open up in new conditions for them. The key to auspicious completion of the adaptation period of the child to school, successful learning and good behavior in the future is an individual approach to the child in this turning point. It is the efforts of teachers and parents that can reduce the risk of a child with learning disabilities at this turning point.

The criteria and signs of successful adaptation of junior high school students are listed and analyzed. In general, the issues of the teacher's work on creating a positive experience in overcoming the difficulties of adaptation of children of six to seven years from the first days of school life are revealed.

Key words: problem of adaptation of schoolchildren, junior schoolchildren, preschool children, educational process, educational environment, preparation for school.

УДК 373.3.062–044.332

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-21>

Кулажко М.А.,
студентка магістратури
кафедри дошкільної та початкової
освіти

Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Кисла О.Ф.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної
та початкової освіти
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні проблема наступності між дошкільною та початковою освітою посідає важливе місце в оновленні системи освіти в Україні [6].

Процеси реформації в освітньому просторі наразі актуалізують багато соціально-педагогічних завдань, що пов'язані з переходом дітей із закладу дошкільної освіти (далі – ЗДО) до навчання

у школі. Період молодшого шкільного віку є одним з найважливіших етапів розвитку особистості. Нині особливої уваги потребує опанування учнями не лише шкільних знань, але і практичних життєвих навичок, що мають виховати гармонійно розвинену особистість [3].

Здатність дитини успішно розкриватись у нових для неї умовах залежить від того, як відбу-

деться процес її адаптації до нового навчального середовища.

Найголовнішим завданням ЗДО є забезпечення ефективної адаптації дитини до нового освітнього простору. Психологічний супровід готовності дітей до шкільного навчання є одним із основних напрямів роботи дошкільного закладу. Це складний, багатокомпонентний, тривалий і взаємозумовлений процес, що ґрунтується на розумінні змісту, структури та критеріїв готовності до школи. Це є особливо актуальним питанням для батьків, працівників ЗДО, вчителів та органів управління освітою [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема адаптації першокласників до навчання у школі перебуває у сфері пильної уваги багатьох фахівців, що працюють з дітьми. У своїх роботах сучасні дослідники-педагоги А. Богуш, Н. Бібік, М. Вашуленко, Н. Гавриш, О. Кононко, С. Лавреньєва, Л. Пироженко, З. Плохій, К. Прищеп, Г. Суворова, А. Середницька та інші стверджують, що сьогодні пріоритетним є вивчення питання саме навчальної адаптації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових джерелах не досить докладно представлені теоретичні та практичні результати дослідження проблеми саме педагогічних умов адаптації та генези дезадаптації.

Мета статті – обґрунтувати проблему готовності до навчання у школі дітей дошкільного віку, висвітлити особливості процесу адаптації першокласників та основні напрями роботи вчителя початкової школи щодо створення позитивного досвіду у подоланні складнощів серед молодших школярів із перших днів навчання.

Адаптація – це активний процес, який може стати причиною як позитивних змін (адаптованості), так і негативних (дезаптованості). Саме в дошкільний період дитина найбільше потребує допомоги й підтримки з боку педагогів. Ефективність процесу шкільної адаптації визначає успішність навчальної діяльності, збереження фізичного та психічного здоров'я дитини. Дезаптованість учнів призводить до неадекватної, погано контрольованої поведінки, конфліктних стосунків, перекручувань в особистісному розвитку, проблем у навчальній діяльності. Дезаптованість – не процес, а стан, що виникає від незадоволення основних потреб дитини. Унаслідок дезадаптації можливе використання дитиною неадекватних способів поведінки [7].

Г.М. Чуткіною сформовані такі чинники, що зумовлюють високий рівень адаптації [12]:

- адекватне усвідомлення свого статусу в групі ровесників;
- правильні методи виховання в сім'ї;
- відсутність (загалом) конфліктної ситуації в сім'ї;

- відсутність у сім'ї конфліктів через алкоголізм;
- високий рівень освіти батьків;
- функціональна готовність до навчання у школі, зрілість;
- високий статус дитини в групі під час вступу до 1-ого класу;
- повна сім'я;
- задоволення від спілкування з дорослими;
- позитивний стиль ставлення до дітей з боку вихователя і вчителя під час підготовчого періоду.

Поняття адаптації безпосередньо пов'язане з поняттям готовності дитини до школи і включає три компоненти: фізіологічну адаптацію, психологічну та соціальну. Всі складники є тісно пов'язаними між собою. Недоліки у формуванні будь-якого з них може негативно позначитись на успішності навчання, самопочутті першокласника, його працездатності. Успішність засвоєння навчальної інформації та рівень розвитку психічних функцій свідчать про фізіологічну, соціальну та психологічну готовність дитини до переходу до нового освітнього простору [7].

Учені завдяки проведенню численних експериментів і спостережень процесу фізіологічної адаптації дитини до школи дійшли висновку, що процес фізіологічної адаптації у дітей проходить у декілька етапів, кожен з яких має свої особливості і характеризується різним ступенем напруженості функціональних систем організму [8].

Перший етап фізіологічної адаптації є орієнтовним. У цей час організм відповідає бурхливою реакцією і значним напруженням практично всіх систем у відповідь на нові впливи, пов'язані з початком систематичного навчання. Ця так звана фізіологічна буря відбувається протягом перших двох-трьох тижнів.

Другий етап – нестійке пристосування. Організм шукає і знаходить певні оптимальні варіанти та реакції на сторонній вплив.

Третій етап – період відносно стійкого пристосування. Організм знаходить задовільні варіанти реагування на навантаження, що потребують меншої напруги всіх систем.

Тривалість усіх трьох фаз фізіологічної адаптації складає приблизно п'ять-шість тижнів, а найскладнішими є перший і четвертий тижні. Тривалість адаптації визначають від трьох-чотирьох тижнів до двох місяців залежно від індивідуальних особливостей дитини. Однак є думка, що в середньому вона триває від 10–18 днів до 1–3 місяців.

Психологічна адаптація дитини до школи охоплює такі сторони дитячої психіки, як особистісно-мотиваційна, вольова, навчально-пізнавальна [11].

У процесі шкільного навчання головне – навчити дітей розуміти завдання навчання. Досягнення такої мети вимагає від учнів певних зусиль і розвитку низки важливих навчальних якостей, до яких належать такі:

– особистісно-мотиваційне ставлення до школи й навчання (бажання (або небажання) приймати навчальну задачу, виконувати завдання педагога, тобто навчатися);

– прийняття навчального завдання (розуміння завдань, поставлених педагогом, бажання їх виконувати, прагнення до успіху, бажання уникнути невдачі);

– уявлення про зміст діяльності і способи її виконання (рівень елементарних знань і умінь, сформованих до початку навчання);

– інформаційне ставлення, що забезпечує сприйняття, переробку і збереження різноманітної інформації під час навчання;

– управління діяльністю (планування, контроль і оцінка власної діяльності) [10].

Отже, навіть високий рівень пізнавальної активності не гарантує достатньої мотивації навчання. Необхідним є високий рівень загального розвитку дитини та достатньо розвинені провідні якості особистості.

У період адаптації дитини до школи найпомітніші зміни відбуваються в її поведінці. Здебільшого одним з показників труднощів адаптації є такі зміни, як надмірне збудження і навіть агресивність або, навпаки, загальмованість, депресія та почуття страху, небажання йти до школи. Усі ці фактори демонструють особливості психологічної адаптації дитини до школи [5].

Особистісна або соціальна адаптація пов'язана з бажанням і вмінням дитини прийняти нову роль школяра. Для її досягнення існує перелік таких умов:

– розвиток у дітей умінь слухати та реагувати на дії вчителя, планувати свою роботу, аналізувати отриманий результат. Це вміння і здібності, необхідні для успішного навчання в початковій школі;

– розвиток умінь налагоджувати контакт з іншими дітьми, будувати стосунки з дорослими, бути товариським і цікавим для оточення (уміння, що дозволяють встановлювати міжособистісні відносини з однолітками і педагогами);

– формування умінь правильно оцінювати свої дії і дії однокласників, користуватися найпростішими критеріями оцінки та самооцінки (такими критеріями можуть бути повнота знань, їх обсяг, глибина, а також можливість використовувати знання в різних ситуаціях). Такі вміння є стійкою навчальною мотивацією на тлі позитивних уявлень дитини про себе і низького рівня шкільної тривожності.

У дослідженнях Е.М. Александровської для аналізу процесу адаптації молодших школярів використовуються такі чотири критерії:

– ефективність навчальної діяльності (навчальна активність і засвоєння знань);

– засвоєння шкільних норм поведінки на уроці та перерві;

– успішність соціальних контактів (спілкування з дітьми і вчителями);

– емоційне благополуччя [2].

А.Л. Венгером було виявлено три рівні адаптації дітей до шкільного навчання:

– високий рівень адаптації (дитина позитивно ставиться до школи, сприймає вимоги вчителя адекватно, легко засвоює навчальний матеріал, вирішує складні завдання, старанна, уважно слухає пояснення вчителя, виявляє зацікавленість до самостійної роботи, робить всі домашні завдання);

– середній рівень адаптації (дитина позитивно ставиться до школи, розуміє матеріал, якщо вчитель пояснює його детально і наочно, засвоює основний зміст навчальної програми, самостійно вирішує завдання, до яких вже є приклад рішення, добре зосереджена тоді, коли їй цікаво, дружить з однокласниками);

– низький рівень адаптації (дитина негативно ставиться до школи, часто скаржиться на здоров'я, буває пригніченою, порушує дисципліну, матеріал, який пояснюється учителем, засвоює фрагментарно, самостійна робота з підручниками викликає у дитини складнощі, до занять готується нерегулярно, близьких друзів не має. Такий дитині необхідний постійний контроль з боку батьків і вчителя) [4].

Аналізуючи аспекти успішної адаптації дітей, І.А. Коробейников виділяє такі ознаки успішності:

– по-перше, це почуття задоволеності дитини процесом навчання. Їй подобається у школі, вона не відчуває невпевненості чи страху;

– по-друге, наскільки легко дитина може впровадитись із програмою. Якщо школа і програма є традиційними, а дитині складно під час навчання, необхідно підтримати її у важкий момент, не критикувати надмірно за повільність і не порівнювати з іншими дітьми, адже усі діти різні;

– по-третє, ступінь самостійності дитини під час виконання навчальних завдань, готовність звернутись до дорослого за допомогою лише після декількох спроб виконання завдання самостійно. Часто батьки дуже старанно допомагають дитині, що може спровокувати протилежний ефект. Учень звикає до спільного виконання домашніх завдань і не хоче робити це самостійно. Тут краще відразу визначити межі вашої допомоги і поступово зменшувати її.

Але найважливішою ознакою того, що дитина повністю освоїлась у шкільному середовищі, є її задоволеність міжособистісними відносинами з однокласниками і вчителем. У цей період першокласник активно встановлює контакти, шукає своє місце в дитячому середовищі, вчиться співпрацювати з іншими дітьми і приймати допомогу [1].

Висновки. Отже, період адаптації дитини до школи є дуже важливим для її розвитку як особистості. На цьому етапі від батьків та вчителів

необхідна максимальна увага до дитини, її внутрішнього світу. Потрібно пам'ятати, що дитина стикається з новими життєвими ситуаціями, а її реакція на них є домінантною для формування характеру і подальшої якості навчання.

Важливо займатись підготовкою дитини до школи ще в дошкільному віці, оскільки саме в цей період відбувається формування особистості дитини та її психоемоційної сфери. Основними показниками психологічної адаптації дитини до школи є встановлення контакту з однокласниками і вчителем, формування адекватної поведінки, оволодіння практичними навичками навчальної діяльності.

Грамотний та індивідуальний підхід до дитини в цей вирішальний період – запорука сприятливого завершення періоду адаптації дитини до школи, успішного навчання і гарної поведінки в майбутньому. Об'єднані зусилля вчителів і батьків здатні зменшити ризик виникнення у дитини труднощів в навчанні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александровская Э.М. Социально-психологические критерии адаптации к школе. Москва, 1988. 153 с.
2. Борисова Л.М. Готовність дитини до навчання. *Психологічна газета*. 2005. № 23. С. 3–7.
3. Венгер Л.А. Психологическая готовность детей к школьному обучению. Москва, 1985. 112 с.
4. Брикунець Л. Готовність дитини до навчання у школі. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2012. № 12. С. 32–34.
5. Жовнер С., Бобро О., Погребняк Т. Системний підхід до забезпечення наступності і перспективності між дошкільним закладом і школою. *Вихователь – методист*. 2011. № 4. С. 16–33.
6. Колмикова О. Школа майбутнього першокласника. Успішна адаптація дітей 6-річного віку. *Початкова освіта*. 2012. № 30. С. 4–10.
7. Мухина В.С. Детская психология. Москва, 2000. 176 с.
8. Назаренко Г.І. Шестирічна дитина в школі : методичні рекомендації для вихователів дошкільних закладів, учителів початкових класів та батьків. Харків, 2003. 32 с.
9. Нижегородцева Н.В., Шадриков В.Д. Психолого-педагогическая готовность ребенка к школе. Москва, 2001. 125 с.
10. Решетникова О. Адаптация учащихся: методическая копилка. *Школьный психолог*. 2005. № 18. С. 27–38.
11. Рожок Т., Харматова В. Забезпечення наступності між дошкільним навчальним закладом та початковою школою. *Вихователь – методист*. 2012. № 8. С. 43–46.
12. Чуткіна Г.М. Адаптація першокласників до педагогічного процесу школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 1987. 19 с.